

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ЮРИДИЧНА ОСВІТА

УДК 159.9:351.74

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.15.24>

ПСИХОЛОГІЧНА УСТАНОВКА ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ ЯК УМОВА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ГРУПОВИХ ФАХОВИХ ДІЙ ПРАВООХОРОНЦІВ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Григор'єв Валерій Геннадійович,
старший викладач кафедри спеціальної
фізичної та вогневої підготовки
(Херсонський факультет Одеського
державного університету внутрішніх
справ, м. Херсон, Україна)

Онопченко Наталя Василівна,
викладач кафедри спеціальної фізичної
та вогневої підготовки
(Херсонський факультет Одеського
державного університету внутрішніх
справ, м. Херсон, Україна)

У статті розглянуто шляхи вирішення однієї з проблем професійної діяльності поліцейських при забезпеченні публічної безпеки та охороні громадського порядку – підвищення ефективності спільних дій правоохоронців під час несення служби та у боротьбі зі злочинністю. Розглянуто деякі види службових груп (об'єднань) поліцейських, у складі яких чинним законодавством для безпечного та ефективного несення служби, успішного проведення поліцейських операцій передбачені колективні дії – патруль, групи оперативного шикування, штурмова група тощо.

Визначено, що у системі взаємодії між керівником поліцейської групи і іншими поліцейськими в період виконання службово-оперативного завдання важливою є психологічна установка на практичну взаємодію правоохоронців, яка сприяє мобілізації досвіду та зусиль кожного з правоохоронців на успішне виконання колективних оперативних заходів. Установка розуміється як зумовлений минулим досвідом стан готовності поліцейського, його схильність до фахової активності або виконання окремих дій у визначеній ситуації (при проведенні поліцейської операції, припиненні правопорушення при охороні громадського порядку тощо).

Обґрунтовуються деякі способи підвищення ефективності групових дій працівників поліції в екстремальних умовах боротьби зі злочинністю шляхом формування відповідної особистісної психологічної установки на конструктивну колективну роботу. Розглянуто основні методи формування у працівників поліції психологічної установки на ефективні колективні дії під час виконання службово-бойових завдань: 1) формування

у кожного правоохоронця об'єктивного особистісного поняття про досягнення мети поліцейської операції; 2) показ керівником групи на місці події тактики дій для наслідування (повторення) іншими членами групи, здатність захопити їх особистим прикладом, мотивувати до рішучих дій; 3) навіювання та переконання як процес словесного впливу керівника оперативної групи на підвищення результативності дій підлеглих; 4) новизна у вирішенні поставленого завдання; 5) доказовість (аргументація) запропонованої системи оперативно-тактичної роботи щодо локалізації екстремальної ситуації.

Зроблено висновки про практичне значення розглянутих методів формування у правоохоронців зазначеної вище установки для удосконалення проведення занять у системі службової підготовки в практичних підрозділах (спеціалізованих підрозділах) поліції. Сформована особистісна якість буде ефективною умовою для становлення особистості сучасного поліцейського. На основі проведеного дослідження розглянуто перспективні напрями подальшого вирішення піднятої проблеми.

Ключові слова: екстремальні умови, працівники поліції, психологічна установка, методи формування особистісного утворення, групові дії правоохоронців, ефективність взаємодії поліцейських, службово-бойові завдання, поліцейські операції.

PSYCHOLOGICAL ATTITUDE OF POLICE OFFICERS AS A CONDITION FOR IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF GROUP PROFESSIONAL ACTIONS OF LAW ENFORCEMENT OFFICERS IN EXTREME CONDITIONS

Hryhoriev Valeriy Gennadiyovich,
Assistant Professor at the Department of
Special Physical and Fire Training
(Kherson Faculty of Odessa State
University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

Onopchenko Natalia Vasylivna,
Lecturer at the Department of Special
Physical and Fire Training
(Kherson Faculty of Odessa State
University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

The article considers the ways of solving one of the problems of professional activity of police officers in ensuring public safety and protection of public order – increasing the effectiveness of joint actions of law enforcement officers during their service and in the fight against crime. Some types of service groups (associations) of police officers, which are provided by the current legislation for safe and effective service, successful conduct of police operations – patrol, operational line-up groups, assault group, etc are considered.

It is determined that in the system of interaction between the head of the police group and other police officers during the performance of official duties a psychological attitude is important that helps to mobilize the experience and efforts of each law enforcement officer to implement collective operations successfully. Attitude is understood as a state of readiness of a police officer due to past experience, his tendency to professional activity or performance of certain actions in a certain situation (conducting a police operation, termination of an offense in the protection of public order, etc.).

Some ways of increasing the effectiveness of group actions of police officers in the extreme conditions of the fight against crime by substantiating the appropriate personal psychological

attitude to constructive teamwork are substantiated. The main methods of forming a psychological attitude of police officers to effective collective actions during the performance of combat missions are considered: 1) formation of each law enforcement officer an objective personal concept of achieving the goal of the police operation; 2) demonstration by the group leader at the scene the tactics of action to follow (repeat) by other members, the ability to capture their personal example, motivate to decisive action; 3) suggestion and persuasion as a process of verbal influence of the head of the task force to increase the effectiveness of actions of subordinates; 4) novelty in solving the task; 5) provability (argumentation) of the proposed system of operational and tactical work on the localization of an extreme situation.

Conclusions on the practical significance of the considered methods of formation of the above-mentioned installation by law enforcement officers to improve the training in the system of service training in practical units (special units) of the police are made, will be an effective condition for the formation of the personality of a modern police officer. On the basis of the conducted research the perspective directions of the further decision of the raised problem are considered.

Key words: extreme conditions, police officers, psychological attitude, methods of formation of personal education, group actions of militiamen, efficiency of interaction of policemen, service and combat tasks, police operations.

Постановка проблеми. Національна поліція України (далі – поліція, НПУ) згідно статті 1 Закону України «Про Національну поліцію» – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Серед основних завдань поліції є надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [1].

Аналіз непоодиноких випадків припинення працівниками поліції правопорушень під час охорони громадського порядку, застосування тактики дій нарядів патрульної поліції та оперативних груп підрозділів НПУ у боротьбі зі злочинністю показує, що при проведенні складних поліцейських операцій, у яких задіяна значна кількість працівників підрозділу НПУ, ускладнюється не тільки їх керування, а й знижується ефективність групових дій, особливо в екстремальних умовах використання злочинцями вогнепальної чи іншої зброї.

Не останнє місце в таких ситуаціях відіграє внутрішня готовність поліцейського до активних і тактично правильних дій, складником якої є психологічна установка на виконання спільних злагоджених заходів у складі оперативних груп чи інших тимчасових формувань підрозділу поліції. Зазначена умова сприяє не тільки ефективному виконанню поставленого завдання, а й збереженню життя та здоров'я самих правоохоронців.

Аналіз основних досліджень і публікацій із проблеми. У дослідженні піднятої проблеми нами опрацьовано посібники та публікації науковців і фахівців-практиків у галузі спеціальної фізичної, тактико-спеціальної та вогневої підготовки, зокрема Д.О. Акіменка, Я.Г. Бондаренка та А.І. Черкашина щодо комплексного підходу в організації підготовки та несення служби працівниками патрульної поліції [2]; В.І. Плиська щодо формування у поліцейських стійкого психомоторного стану до зовнішніх виявів небезпеки [3]; враховано напрацювання Т.С. Вайди та О.І. Кузнецова щодо удосконалення методики навчання й виховання у майбутніх офіцерів поліції стійких навичок професійних дій в екстремальних умовах несення служби [4, с. 58–60; 5, с. 283–284].

У роботах вказаних авторів розглянуто та враховано окремі підходи у вирішенні піднятої проблеми, розкрито зміст і значення таких компонентів фахової підготовки як готовність нести службу у складі наряду патруля, стійкий психомоторний стан до дії зовнішніх небезпек чи його інтелектуальний складник, сформованість навичок професійних дій в екстремальних ситуаціях службової діяльності.

За результатами аналізу низки публікацій науковців і фахівців-практиків у галузі спеціальної фізичної та вогневої підготовки – М.І. Ануфрієва, С.Є. Бутова, О.Ф. Гіди, С.М. Решка щодо методики навчання працівників міліції (поліції) прийомам захисту від холодної та вогнепальної зброї правопорушника [6]; В.Я. Горбачевського, А.Г. Сачави стосовно вибору тактики дій працівників Національної поліції в екстремальних ситуаціях і правових основ застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї [7]; С. Максимова та О. Запорожанова щодо підготовки до дій в екстремальних ситуаціях засобами спеціальної фізичної підготовки [8] (рис. 1).

За результатами узагальнення основних положень вказаних робіт, на нашу думку, для успішного формування особистості сучасного професіонала Національної поліції необхідно розвивати не тільки психомоторну стійкість правоохоронця за рахунок розвитку низки окремих спеціальних якостей, а й формувати комплексне особистісне утворення – установку на готовність до спільних дій у складі підрозділу. Недостатня увага, на нашу думку, до формування у працівників НПУ саме психологічної установки до дій у складі групи в екстремальних умовах і зумовила вибір теми нашого дослідження.

Рис. 1. Комплекс спеціальних якостей правоохоронця як умова успішного виконання службових завдань

Метою роботи є: 1) обґрунтування поняття установки поліцейського на колективні дії у складі підрозділу під час проведення поліцейських операцій чи при охороні громадського порядку; 2) розкриття основних методів і прийомів підвищення ефективності групових дій працівників поліції в екстремальних умовах боротьби зі злочинністю шляхом формування відповідної особистісної психологічної установки.

Методи дослідження. У процесі розгляду шляхів вирішення піднятої проблеми нами використано комплекс методів: *теоретичні* – критичний аналіз фахової літератури та наукових публікації; синтез інформації із різних галузей знань, що стосуються вивчення об'єкта дослідження, їх систематизація, які дали можливість ґрунтовно та багатосторонньо розглянути й проаналізувати складники професійної готовності поліцейського до групових дій; *емпіричні* – узагальнення результатів діяльності фахівців практичних підрозділів поліції, науковців закладів вищої освіти МВС України, які працюють у цьому напрямі; спостереження.

Результати дослідження. З метою проведення ефективних дій у боротьбі із правопорушниками, забезпечення умов для збереження життя і здоров'я правоохоронців працівники поліції у складних умовах їх затримання чи переслідування здійснюють оперативні заходи у складі двох або більше осіб. Так, згідно чинного законодавства *патруль* – це рухомий наряд у складі одного або кількох працівників поліції, який виконує покладені на нього обов'язки на маршруті патрулювання.

Групи оперативного шиккування – тимчасове формування сил і засобів у складі поліцейських, військовослужбовців Національної гвардії України та інших утворених відповідно до законодавства України військових формувань, правоохоронних та інших державних органів, які діють за єдиним планом та об'єднані під єдиним керівництвом для виконання визначених конкретних завдань, передбачених поліцейськими операціями, та розосереджених на території їх проведення.

Штурмова група – група, сформована з поліцейських підрозділу «КОРД» або військовослужбовців підрозділів (загонів) спеціального призначення Національної гвардії України для виконання завдань під час проведення спеціальної поліцейської операції [9]. Склад групи швидкого реагування визначається наказом керівника підрозділу НПУ і до неї включаються працівник карного розшуку, дільничний офіцер поліції, поліцейський чи поліцейський-водій.

Важливою ланкою у системі взаємодії між керівником таких груп і іншими поліцейськими у період виконання службового завдання є психологічна установка, яка сприяє мобілізації досвіду та зусиль кожного з правоохоронців на успішне виконання колективних оперативних заходів. Під установкою розуміється зумовлений минулим досвідом стан готовності, схильність індивіда до певної активності або дії в певній ситуації.

Явище установки відкрили німецькі психологи С. Експер, потім – Л. Ланге (1888 рік). Загальнопсихологічну теорію установки створив і в подальшому розробив Д.М. Узнадзе [10, с. 341]. Установка є опосередкованою ланкою у взаємозв'язках потреб індивіда (вітальних чи вторинних) і середовища.

Установка на вибір і виконання завчасно зумовленої тактики дій сприймається краще, коли між співробітниками і керівником групи є тісний контакт у спілкуванні, а також у випадку попереднього колективного обговорення виконання завдання. Рівень фахового спілкування і взаєморозуміння залежить від рівня свідомості осіб (правоохоронців), які беруть участь у виконанні завдання. У протилежному випадку керівнику оперативної групи варто враховувати та застосовувати певні підходи (способи, прийоми та методи) для зорієнтування всіх працівників поліції, підвищувати єдність і цілісність психологічної установки – психологічного настроювання на найближче жорстке протистояння зі злочинцями, привертання їх уваги до підвищеної дисциплінованості під час операції та налаштування до чіткого й обов'язкового виконання заходів розробленого єдиного плану тощо).

Згідно Українського педагогічного словника [10, с. 205] під методом (*грец. методος* – шлях дослідження чи пізнання) ми розуміємо спосіб організації практичного чи тео-

ретичного освоєння дійсності, зумовлений закономірностями розглядуваного об'єкта (в нашому випадку психологічної установки щодо тісної взаємодії працівників НПУ в екстремальній ситуації).

До основних методів формування у поліцейського психологічної установки на ефективні колективні дії можна віднести такі:

1. *Формування в кожного правоохоронця об'єктивного особистісного поняття про досягнення мети поліцейської операції.* У багатьох працівників поліції може бути вироблена власна точка зору щодо способів виконання завдання, яка ґрунтується на їх індивідуальному фаховому чи життєвому досвіді, наявній побутовій свідомості, які були сформовані в них на підставі певних вражень чи уявлень про екстремальну ситуацію. Такі уявлення та поняття можуть базуватися як на індивідуальному попередньому досвіді власних дій в аналогічних ситуаціях (у досвідчених працівників поліції), так і на основі розповідей інших поліцейських, переглянутих кіно- та відеофільмів, прочитаних книг-детективів тощо в поліцейських-початківців.

Тому можуть бути варіанти розбіжностей між окремими поліцейськими і керівником групи щодо розуміння алгоритмів виконання плану операції, з'являються недовіра або морально-психологічні бар'єри через відсутність врахування старшим групи думки інших правоохоронців, нав'язування тільки своєї концепції поведінки в критичній ситуації.

З метою попередження такої недовіри або формування (виправлення) належної психологічної установки старшому групи необхідно активно використовувати раціональний досвід й інших працівників поліції. Здатність до використання асоціацій, поєднання особистісного досвіду з логікою дій чи оперативних заходів, адекватна уява самих правоохоронців дозволяють швидше знаходити правильний шлях щодо ліквідації небезпечної обстановки (екстремальної ситуації) на місці події.

2. *Показ керівником групи на місці події тактики дій для наслідування (повторення) іншими членами, здатність захопити їх особистим прикладом, мотивувати до рішучих дій.* З метою реалізації власної точки зору щодо найбільш ефективного знешкодження злочинців, які сховалися або яких оперативна група поліції переслідує, а також орієнтуючись на особисту підготовку підлеглих, керівник практично сам розпочинає дії, що співпадають із завчасно викладеним ним ходом поліцейської операції (наприклад, зближення із озброєним вогнепальною зброєю правопорушником з використанням «мертвих зон», тобто швидке перетинання місцевості по діагоналі від одного укриття до іншого, відстань між якими не перевищує 3 м. Це не дасть часу злочинцю для своєчасного і прищільного відкриття вогню навіть при максимальному контролі ним місцевості. Таким чином, керівник групи викладає свою тактику дій і при цьому першим показує, як треба її виконувати). З точки зору психології демонстрація прикладу для наслідування є пусковим елементом особистісної установки для інших членів групи для повторення ними аналогічного способу дій.

3. *Навіювання, переконання як процес словесного впливу керівника оперативної групи на підвищення результативності дій підлеглих.* Такі психологічні прийоми для корегування особистісної установки особливо необхідні, коли працівник поліції втомлений, відчуває розгубленість, страх, втрачає над собою контроль (наприклад, щодо молодих, малодосвідчених поліцейських, які вперше потрапляють в екстремальну ситуацію).

Навіювання як спосіб впливу розраховане на некритичне, безвідмовне і беззаперечне сприйняття правоохоронцем інформації з подальшими за ним діями. При цьому від керівника оперативної групи вимагається переконливість в аргументації, оптимізм і «мажорність» настрою (бадьорість голосу, впевнені рухи) тощо.

4. *Новизна у вирішенні поставленого завдання.* Вибір такої тактики є ефективним, особливо коли вона несподівана і смілива не тільки для працівників поліції, а й право-

порушника. Ці фактори з урахуванням рівня підготовленості особового складу і точності виконання поставлених завдань суттєво впливають на психологічний стан обох сторін протиборства (для порушника – раптовість і оригінальність дій поліцейських призводить до розгубленості, а перевага своєї тактики, яку бачать працівники поліції – до активізації фізичних сил і росту емоційно-психологічного потенціалу групи захоплення), що завжди приносить позитивний результат.

5. *Доказовість (аргументація) пропонованої системи оперативно-тактичної роботи щодо локалізації екстремальної ситуації.* Забезпечення цього підходу можливе завдяки опорі на власний досвід участі в попередніх поліцейських операціях, проведенню відповідних аналогій. Фактами позитивного завершення подібних тактичних ситуацій легко переконати працівників поліції у ефективності та необхідності реалізації пропонованої системи заходів.

Значну роль у вирішенні критичної ситуації відіграють скоординовані дії поліцейських тактичної групи, які беруть участь у поліцейській операції. Разом із тим на практиці трапляються випадки, у яких навіть досвідченим правоохоронцям важко передбачити напрям розвитку подій, що ускладнює розробку типових установок на конкретні стандартні тактичні дії. Однак працівники поліції, які раніше моделювали на практичних заняттях службової підготовки різноманітні ситуації і відпрацьовували колективні дії в таких умовах, можуть легко (наприклад, на відстані – жестами, мімікою або з півслова) зрозуміти один одного. Такий контакт між правоохоронцями особливо необхідний у складних обставинах (темний час доби, відсутність або недостатнє освітлення, дощ тощо), коли кожна секунда важлива для заняття своєчасної й вигідної позиції або проведення синхронних, але різних за динамікою атакуючих чи гальмуючих тактичних впливів.

Стійкість колективу підрозділу (тактичної групи) правоохоронців визначає рівень розвитку взаємовідносин і взаємодії між його членами, згуртованість, психологічний мікроклімат і сумісність, а також рівень їх спеціальної фізичної підготовки. Однією з умов згуртування й налагодження взаєморозуміння між окремими поліцейськими є, на нашу думку, подолання різноманітних перешкод на заняттях зі спеціальної фізичної (тактико-спеціальної) підготовки у складі підрозділу (чергової частини, відділення, відділу поліції тощо), оскільки організація спільної діяльності, досягнення поставленої мети будуються на чіткій взаємодії та взаємодопомозі окремих поліцейських.

На думку В.І. Плиска, важливим є й сам процес належного кадрового забезпечення підрозділів поліції, коли працівники поліції підбираються за параметрами психологічної чи функціональної сумісності [3, с. 54]. Психологам варто враховувати, що функціональна сумісність у складі невеликих груп визначається швидкістю процесів мислення, правильним сприйняттям інформації і логічністю колективних дій правоохоронців.

Значні відмінності в якісних і кількісних показниках цих процесів можуть ускладнювати процес згуртування колективу групи, адже, наприклад, окремі працівники володіють кращою руховою активністю і можуть випереджати події, а інші можуть домінувати за рахунок тактики дій. Тому для нормальної співпраці правоохоронцям насамперед необхідний час, а також участь усіх членів підрозділу у спільних заходах як під час службової діяльності, так і поза службою (дозвілля).

Висновки. Розглянувши та обґрунтувавши необхідність психологічної установки правоохоронців як необхідної умови ефективних групових дій в екстремальних умовах, ми вважаємо, що пропоновані методи та прийоми – формування в кожного працівника поліції об'єктивного особистісного поняття про досягнення мети поліцейської операції, демонстрація керівником оперативно-тактичної групи безпосередньо на місці фахових дій для наслідування (повторення) іншими членами, навчання,

переконавання як процес словесного впливу керівника групи щодо підвищення результативності дій підлеглих, новизна у вирішенні поставленого завдання будуть корисними для проведення занять зі службової підготовки у практичних підрозділах, сприятимуть ефективному становленню особистості сучасного поліцейського.

Перспективи подальшого розвитку проблеми. Ми вважаємо, що практичне значення для працівників практичних підрозділів НПУ матимуть такі подальші напрями психологічних досліджень: 1) прогнозування як чинник тактики оперативних дій працівника поліції в екстремальних умовах протиборства зі злочинцем; 2) формування у правоохоронців стійкого психоемоційного стану до дії зовнішніх небезпек і дослідження його складових компонентів; 3) формування працівниками поліції тактики дій в екстремальних умовах з урахуванням поведінкових рис злочинців; 4) профілактика професійно-моральної деформації працівників поліції внаслідок негативного впливу кримінального елемента.

Список використаних джерел:

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII (зі змінами в редакції від 03.07.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/580-19> (дата звернення: 15.10.2020).
2. Черкашин А.І. Тактико-спеціальна підготовка працівників патрульної служби міліції України: навч. посіб. / А.І. Черкашин, Д.О. Акіменко, Я.Г. Бондаренко; за заг. ред. В.В. Морозюка; МВС України, Харківський нац. ун-т внутр. справ. Х.: ХНУВС, 2009. 272 с.
3. Плиско В.И. Формирование у сотрудников устойчивого психомоторного состояния к внешним проявлениям опасности. Киев: Рио МВД Украины, 1991. 128 с.
4. Вайда Т.С., Кузнецова О.І. Формування у майбутніх правоохоронців стійкого психоемоційного стану до дії зовнішніх небезпек (на прикладі спеціальної фізичної підготовки). *Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток*: [тези]: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Одеса, 20 лютого 2009 року). Одеса: ОДУВС, 2009. С. 58–60.
5. Вайда Т.С., Кузнецова О.І. Інтелектуальний компонент стійкого психоемоційного стану правоохоронця до дії зовнішніх небезпек. *Роль і місце ОВС у розбудові демократичної правової держави*: матеріали II-ї Міжнародної науково-практичної конференції (23 квітня 2010 року, м. Одеса). Одеса: ОДУВС, 2010. С. 283–284.
6. Ануфрієв М.І. Основи спеціальної фізичної підготовки працівників ОВС / Ануфрієв М.І., Бутов С.Є., Гіда О.Ф., Решко С.М.: навч. посібник / заг. ред. Я.Ю. Кондратьєва та Є.М. Мойсєєва. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. 338 с.
7. Горбачевський В.Я. Тактика дій працівників ОВС в екстремальних ситуаціях і правові основи застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї / Горбачевський В.Я., Сачаво А.Г.: посібник. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2001. 124 с.
8. Максимов С. Підготовка до дій в екстремальних ситуаціях засобами спеціальної фізичної підготовки / Максимов С., Запорожанов О.: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Удосконалення фізичного виховання та спеціальної фізичної підготовки курсантів ВНЗ МВС України» (Івано-Франківськ, 2005). Івано-Франківськ, 2005. С. 163–165.
9. Про затвердження Інструкції про організацію та порядок проведення поліцейських операцій з розшуку і затримання озброєних та інших осіб, які вчинили суспільно-небезпечне діяння: наказ МВС України від 09.10.2017 № 841 дск.
10. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник: [довідкове видання]. Київ: Либідь, 1997. 376 с.